

Предраг Петровић

Православни богословски факултет Универзитета у Београду

Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија

e-mail: djpredragpetrovic@gmail.com

БОГОСЛУЖБЕНИ АСПЕКТИ СВЕТОСАВСКОГ ПРЕДАЊА

Апстракт: Дело Светог Саве углавном се своди на његове беседничке способности. Беседништво у хришћанском смислу речи подразумева много дубље истине постојања које се могу препознати само у еклисиолошком приступу целокупној стварности. Библијски литерарни симболизам језиком Духа Светога открива стварност око нас као богослужбено-символичну реалност. Доментијан указује управо на такав, дубоко црквени етос којим је Свети Сава говорио. Библијски начин његових казивања говори о стравичној озбиљности човековог постојања кога човек најчешће није свестан. Због тога је инсистирање на црквеном етосу као на крајеугаоном камену постојања најважнији моменат нашег живота.

Кључне речи: Свети Сава, Доментијан, светосавље, беседа, Црква, исповедање вере, Тајна Христова, богослужење, симболизам.

Име Светог Саве у најширој јавности помиње се најпре у контексту утемељења српске школе и државе, иако школа и држава у време Светога Саве нису имале секуларан смисао какав имају данас. Истинска Црквена природа делатности Светог Саве постављена је данас у неки други план, да би се несметано стицао лажни утисак о томе да он није био толико хришћанин, колико је био државник и просветитељ, и то просветитељ у оном смислу у којем је то био, на пример, Доситеј Обрадовић и њему слични. Из тог разлога потребно је да као Православни хришћани нагласимо богослужбену природу Цркве и њеног симболизма као наслеђа које је Свети Сава у служби првојерарха Христове Цркве на нашим просторима изнео на себи и предао Тајну Христову каснијим поколењима Срба, али и не само Срба. Светосавље није никаква „варијанта хришћанства“ коју је измислио Свети Сава, већ је наставак древне светоотачке мисли која своје корене има још у Старом Завету. Свети оци Цркве попут Игнатија Богоносца, Дионисија Ареопагита, Григорија Ниског, Григорија Богослова, Максима Исповедника, Симеона Новог Богослова, Григорија Паламе и других, пренели су до нас најстарије памћење тајанствености и чудесности света, сједињеног с личношћу Сина Божијег. Такву христолошку визију свеопштег постојања, изражава богослужбена истина Старог завета скривена иза тајановодствених речи: „на скутовима његове одежде беше читав свет“ (Прем. Сол. 18, 24), али и иза тајноводствених значења порекла света исказаних новозаветним речима јеванђелисте Јована: „све је кроз Њега постало, и без Њега не постаде ништа што је постало“ (Јн. 1, 3). У светлости христолошких хоризоната којима Православна Црква нуди свему што постоји спасење од смрти, потпуно ропски делује обличје сваког од глобалних поредака овога света, од оних слепопотопских који су најпре научно препознати као месопотамски, па све до овог у коме сада свет постоји, а који као и друге наказе пре њега, гордо израња из мора, попут звери о којој је писао

Јован у Откривењу (13, 1). У том смислу, важно је нагласити да дело Светог Саве у контексту његове „државничке“ улоге нема никакве везе са силама овога света већ проистиче из светоотачких сагледавања божански предзамислијеног света као Цркве

Будући да речи Светог Саве, како их преноси Доментијан, имају за основ начин исповедања и проповедања вере по угледу на јеванђелски и апостолски начин излагања, чини се да код неких аутора порађа утисак о првенству светописамског наратива над богослужбено-символичном природом Цркве. Инсистирање на литерарном начину излагања помера тежиште беседништва на неки од чисто реторичких облика. Тако, на пример, неки аутори инсистирају на новозаветним посланицама и проповедима као на ремек-делима беседништва те врсте, док за апостола Павла, један уважени аутор вели: „Он често примењује приступ који би посаветовала и модерна реторика; уживљава се у положај слушаца, узима у обзир све евентуалне приговоре противника, а потом их побија“¹. Међутим, да ли бисмо могли оправдати еклисиолошки темељ богословља, или беседништва апостола Павла или Светог Саве полазећи од форме беседа?

Полазимо најпре од чињенице да се светоотачка предања, те самим тим и предање Светог Саве, не ослања само на еклисиолошку природу библијског литерарног символизма, већ и на другачији вид преношења учења, о чему још од најстаријих почетака Цркве Христове говори 91. правило Василија Великог у коме се наводи: „Догмате и проповеди, које су у Цркви сачуване, једне имамо из написане науке, а друге смо примили тајно из поверенога нам апостолског предања; нити ће ово ико хтети порицати, који је и најмање вешт црквеним установама. Јер ако станемо одрицати ненаписане обичаје, као да немају велике силе, то ће повредити јеванђеље у главним предметима, или просто свешћемо га на голу реч, што је тамо проповедано... Речи призивања у време претварања евхаристијског хлеба и путира благословења остале су нам од светих написане; али се ми не задовољавамо само тим речима које нам апостол или јеванђеље спомиње, него и друге речи изговарамо и пре и после, јер имају велику силу и тајну, а примили смо их из ненаписаног учења...Пошто дакле толико има што није написано, а међутим толико снаге то има у тајни благочестија, је ли могуће, да нам неће уступити један израз, који смо ми од отаца примили, који смо нашли сачуваним кроз поуздани обичај у неповређеним црквама, а који међутим велики свој разлог има, и велику корист сили тајне доноси?“².

Свети Сава по сведочењу његовог савременика Доментијана сагледава значај јеванђелског начина беседништва, кога му је Бог даровао због његове љубави према Цркви, што је подразумевало и монашку чистоту и непрестани подвиг. У том смислу бисмо и данас требали посматрати хришћанску омилитику на такав начин да беседник не узвеличава сам себе, већ да користећи омилије, па чак и реторику као њену природну грану, тумачи тајноводствене речи и богослужбену поезију. Оно што беседништву даје снагу свакако јесте његова нераскидива веза са литургијом, односно, са историјом и теоријом богослужбено-символичног начина постојања Цркве, али и са познавањем дубљих истина вере, с обзиром на чињеницу да се проповед сврстава у дидактички део литургијских сабрања из којих се напаја темама повезаним најпре са тумачењем јеванђеља за одређени дан. У том смислу црквено беседништво представља катихетски део црквених сабрања у смислу излагања истина хришћанске вере на начин који сведочи богослужбене истине Цркве. Господ Исус Христос је архетип сваког Црквеног проповедништва. Његов архетип следеју сви будући проповедници Цркве, који у

1 Аврамовић 2009, 151.

2 Милаш 1896, 435-436. Ово правило Василија Великог на грчком језику може се наћи код, Βασίλειος Μέγας, PG 32, 188.

Његово име шире народу богослужбено-символичну истину Јеванђеља³. Беседе Светог Саве су христолошке беседе, а оне су у своме хришћанском значењу превасходно проповед која има апостолско-предањски карактер. Због тога беседа има за циљ тумачење народу тајноводствених поука Светог Писма као и њихово повезивање са реалним временом. Многи је сматрају идеалним и најправилнијим обликом проповеди, будући да је веома уско повезана са речју Божијом, те представља јеванђелски начин поучавања⁴. Иако у себи има велики број цитата, беседе Светог Саве имају у себи богослужбену дубину чиме својим обликом дају јеванђелску суштину стварима.

Интересантно је запажање Атанасија Јевтића који у својој књизи *Богословље Светог Саве* текст беседе поистовећује са Исповедањем Вере током богослужбене тајне руположења епископа. Он, наиме, наводи: „Ако се пак пажљиво упореди наша Жичка беседа о правој вери са епископским Исповедањем вере, макар и онаквим какво је данас у употреби у Православним Црквама, онда се лако може констатовати у главним њиховим деловима велика сличност међу њима“⁵.

Када беседе Светога Саве упоредимо са модерним проповедима наилазимо на суштински дисконтинуитет који није лако решити. Проповеди настају данас „професионално“ или „по поруцини“, без обавезног печата личног примера вере и љубави према ближњем, тако да суштински и нису сведочанство о Христу у светоотачком смислу беседништва. Оне су најчешће празне будући да су недоказиве личним примером беседника. Сваки беседник има стил који одговара његовој личности. Подражавањем стила других, чак и добрих беседника, а што није неуобичајено, унижава беседника у очима слушаца. Ако им је он познат из свакодневног живота, онда им је приметна и неподударност стила и истина беседе са његовим свакодневним понашањем и карактером⁶. С друге стране, иако силан у речи, побожан и ревносан, учен и надарен, човек без предходне припреме крштења Духом и полагањем руку бива лишен за кључну тачку ослонца, а таква проповед јесте недостатна⁷. Имамо и јасне каноне који то

3 Фундулис 2010, 14-16.

4 Исти 141.

5 Јевтић 2004, 56.

6 Фундулис 2010, 182.

7 Види код Фундулис 2010, 68. Један од могућих предлога за решење проблематике данашњег стања у проповеди Речи Божије, можда треба тражити у оснивању посебне интегрисане црквене службе нижег клира, Црква верификовала и успоставила врло важан јеванђелски сегмент у литургијском начину живљења, јер, „ако труба да неразговоран глас, ко ће се приправити на бој?“ (1. Кор.14: 8). Разлог прихватања оваквог предлога налазимо у сагледавању парохијске црквене праксе. Наиме, време трајања црквене проповеди у литургији је петнаестак минута, тако да стечено догматско и морално знање у форми и стилу треба пренети пријемчиво, јасно, разумљиво, концизно и тачно, свима који слушају реч проповеди. Синергија дубоке богословске садржине, форме и стила чини проповедника делатним, зато што његове речи тада покрећу вернике који слушањем таквих проповеди, и разумевајући истине вере, активније и сврсисходније учествују у свим сегментима црквеног богослужбеног живота. Следећа важна чињеница односи се на чисто практичне разлоге. Наиме, заузетост свештеника великим обавезама у парохији, поготово у градским условима, чини да да свештеници често бивају онемогућени дубљим бављењем и усавршавањем не само дара говорништва, већ превасходно богословским усавршавањем. Најзад, није сваки човек, као ни свештенослужитељ дарован истим даром говорништва, већ су неки више обдарени даром појања, исцељивања, чудотворства, управљања, помагања, или, ништа мање важним даром Духа (1. Кор.12: 28-31). Говорништво није познавање језика како нам вели Апостол, него и пророштво, односно, тумачење речи Божије из Светог писма, јер, „који говори језике себе поправља, а који пророкује цркву поправља“ (1. Кор. 14: 4). Интересантна је и тема проповеди лаика и мирјана у цркви. Верујемо да бих Св. Сава имао шта да каже на ову тему, када би о њој

потврђују, као, на пример, 58. канон Светих Апостола, 19. Пето-шестог Сабора, 2. Седмог Васељенског. Из истог разлога и 64. канон Пето-шестог Сабора забрањује проповед мирјанима⁸.

Светоотачко хришћанско предање из кога беседништво исходи, лежи данас у богоустановљеном богослужбено-символичном бићу Цркве, а што видимо и у речима *О престављењу Преосвећенога*: „Богоумним расуђивањем *расписа све свете потребе црквене*, сабране у светим крајевима јерусалимским...“⁹. Једино из богослужбено-јерархијског устројства Православне Цркве, вера може бити сагледавана као богослужбени исказ најдубљих људских стремљења, а не просто као убеђење појединца о Божјем постојању. Убеђење у то да Бог постоји, само по себи веру не помиче даље од спекулативног људског израза. То ће и Свети Сава изразити речима: „духовно учење није игра нити безумље мисли човечијих“¹⁰, поистовећујући притом нашу веру са нашим духовним учењем и стављајући их у контекст оснивања, како рече, „светих чинова“¹¹ у Христу Исусу Господу нашем...као на непресеченом крајеугаоном камену црквеном, Христу... који жели нас, заблуделе овце, да сакупи у небеску ограду“¹². Овакав став Светог Саве потврђује се и у његовом Поученију истинитој вери, јер почетак истините вере Свети Сава узима за Христове речи: „идите и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа“¹³.

Нечије убеђење у то да Бог постоји не подразумева обавезно и постојање вере. Сведочанства апостола Павла експлицитно показују да православно остварење вере јесте управо остварење, од отаца преданих богослужбених стварности. По томе се наш Православни доживљај и поимање вере разликује од свих других. Вера укључује и телесна дела, најпре богослужбена, а потом и сва друга богоугодна дела, тако да и Јаковљеве речи: „тако и вера, ако нема дела, мртва је по себи“ (Јк. 2, 17), треба сагледавати управо у том смислу. Исти смисао сагледавамо и у речима Господа Исуса Христа: „Неће сваки онај који ми говори Господе Господе ући у царство небеса“ (Мт. 7, 21), или пак речи апостола Јакова: „И демони *верују* и дрхте“ (Јк. 2, 19).

Под утицајем историјских искушења која носи рационалистички приступ појму вере, данас је и код нас Православних хришћана присутно туђе, римокатоличко и протестантско схватање вере. Однос вере и делања или је моралистички, у крајњем случају сводљив на некаку социјалну раван, или су пак дела ирелевантна за постојање вере. Вера се у оба случаја одваја од богослужбеног бића Цркве. Немогућност налажења сопственог места унутар богоустановљеног Црквеног символизма, чини, да се богослужбени живот Цркве неретко своди на рутински брзо понављање молитвених израза, без схватања, или без интересовања за њихова значења, чиме се несмотрено запоставља најосновнији богослужбени карактер иконе Божије у људима, јер обиље молитвених израза открива управо богослужбену природу библијске визије човека као „иконе и подобја“ Божијег. Због тога свети Василије Велики, како наведосмо, тврди да речи које користимо у богослужбеном животу Цркве, а које смо наследили из писане и

требало богословски дискутовати. Дакле, Свето писмо нам сведочи да, сваки хришћанин може проповедима и пророковањем преносити Јеванђеље Божије. Међутим, контрапример имамо у случају Аполоса из Ефеса који је проповедао Јевађеље и крштавао вернике Јовановим крштењем, што налазимо у Делима Апостолским. (Дап. 18: 24-28; 19:1-и даље).

8 Исти 70.

9 Доментијан 1988, 221.

10 Исти 151.

11 У питању су црквене службе.

12 Доментијан 1988, 151-152.

13 Исти 147.

ненаписане науке, имају у себи огромну силу! Из тог разлога овај отац Цркве нагласиће *најстрожу озбиљност* као центар богослужбене воље сваког хришћанина, озбиљност изражену и кроз каноне које је сам Василије оставио Цркви, и кроз свој литургијски образац који завршава речима: „Испуни се *колико је то у нашој моћи* тајна твог домостроја спасења...“. Код Светог Саве наћи ћемо одговарајућу поуку у његовим речима упућеним новопостављеним српским епископима: „Добро сачувајте стада Богом предана Вам, и Духом Светим будно управљајте све људе у сједињење Светога Духа“¹⁴. Ова светосавска заповест не важи само за Епископе, већ и за свештенике и, најзад, за свакога ко је Православни Хришћанин будући да нико у Цркви није сам, већ и ако нема у кући никога, ипак има ближњег до себе у Цркви.

Богослужбени симболизам Православне Цркве носилац је најдубљих онтолошких и гносеолошких димензија човека и света. Богослужбени симболизам Православне Цркве обликује по преимућству хришћанско поимање света и одише унутрашњим јединством различитих димензија божанског откривења. Богослужбени симболизам Православне Цркве предокus је јединствене божанске, односно, есхатолошке перспективе према свеопштим проблемима које носе историјски токови. Тако, на пример, сведочећи о отелотворењу Другог Лица Св. тројице, Бога Сина, у личности Исуса Христа, јеванђелист Јован открива богослужбени карактер тог догађаја, јер за отелотворење користи грчки речи *καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*, које дословно преведене имају значење: „и ушатори се међу нама“ (Јн. 1, 14). Израз *ушаторење* на овом месту упућује на богослужбено-мистагошки смисао Тајне Христове, као што старозаветном боговицу и законодавцу Мојсију Бог своје тајне приказује кроз небеску скинију, шатор, по чијој парадигми заповеда Мојсију да на оустановљени начин, дакле преко скиније, шатора, објави изабраном народу долазак Бога у телу, те да скинија до доласка Месије буде парадигма каснијег сусрета човека са Богом. Јованов глагол, *ушаторити* указује и на вољу Божију, која је типолошки откривена још у време Мојсијево. Не желећи да виде ту чињеницу Јевреји као тадашњи сведоци старозаветног откривења, сваљују незнање свог богослужбеног наслеђа на архиђакона Стефана, лажно сведочећи: „овај не престаје да хули на ово свето место и на Закон. Јер смо га чули где говори: овај Исус Назарећанин разориће ово место, и измениће обичаје које нам предаде Мојсије“ (Дап. 6, 13-14).

Међутим, установљењем Литургије свога Тела и Крви, Господ Исус Христос не доноси ништа ново што није постојало у Старом Завету, већ из старозаветног симболизма нарочито препознаје Мелхиседеков богослужбени образац, као један од Својих догађаја унутар историје, односно, присуства у историји, и то управо онако како Он Сам, као Творац света и Промислитељ жели. Подсетимо се да је Мелхиседеков богослужбени чин управо део богослужбене праксе коју помиње и Мојсије Законодавац, али и Давид у Псалмима. Ова библијска истина данас је веома важна, јер у смутном свету у коме живимо многи интелектуалци сматрају да је Христос оснивач нове вере, као што је Свети Сава за њих први оснивач српске државе, школе и светосавља као „варијанте хришћанства“.

Старозаветна и новозаветна писма указују на елементе отеловљења Царства Небеског кроз божанско, Христово оснивање и порекло Цркве. Григорије Ниски видеће Царство Небеско утврђено управо у Цркви. Из истог разлога и Григорије Богослов ће записати: „закони природе се разрешују; треба да се напуни горњи свет, то Христос заповеда, немојте да смо противни“¹⁵. Златоусти, пак, позива да се „успнемо у горњи

14 Доментијан 1988, 188-189.

15 Γρηγόριος Θεολόγος PG 36, 313B.

град (εἰς τὴν ἄνω μητρόπολιν) Јерусалим, мајци свих нас¹⁶.

Али не заборавимо, оснивање новозаветне Цркве оснивање је Литургије Тела и Крви Христове, које после Господњег Вазнесења Дух Свети одржава кроз читаву историју, конституишући конкретне богослужбене заједнице. Дух Свети чини да материјална природа символизма сваке богослужбене заједнице буде проткана божанским Промислом, односно божанском вољом, која у личности Бога Сина чува од вечне пропасти своје чланове, односно, чланове тако богоустановљеног поретка. То значи да Дух Свети само кроз Цркву дели сваком бићу силе постојања. Делатност Духа Светога не постоји мимо Цркве, као што не постоји ниједан делић творевине, коме Дух Свети преко Цркве не даје силе и енергије.

Упркос овосветским духовима зла за које се стиче утисак да односе превагу над добрим, те да се добро повлачи пред претњом толиких зала, ипак је Дух Свети осаборниатељ Цркве и моћнији од свих људских гордости, превара, лукавстава и ината, тако да у сваком времену подиже нове генерације верних, постављајући их на њихова божанска места у Телу Христовом, Цркви. Чекајући богослужбеним песмама и призивима Господа, да други пут дође и пода свакоме плату за службу, слободно изабрану, имајмо на уму речи Светога Саве у његовом *Поучењу о заповедању освешеним епископима*: „О браћо, и ово разумите, колико брзо беже времена овога живота и осмотрите колико страшан суд долази, разумите, и ово положите пред очи срдаца ваших, и ово кажите кроз душе своје вашим ближњима: не брините се дакле за ово што је земаљско. Остављајући оно што је привремено, купујемо небеско¹⁷, „јер овај век изгара бедним пламеном, и све што се у њему види као красно, брзо постаје као да није било¹⁸, „зато се и ми пожуримо ка добрим делима... да као из огња шта уграбимо и приложимо себе у живот вечни¹⁹.

Литература на грчком језику

Βασίλειος Μέγας, Περί τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, PG 32, 188. Migne, Jacques Paul, Ἑλληνικὴ Πατρολογία-Patrologia Graeca-PG, Paris, 1857. Reprint, Κέντρον πατερικῶν ἐκδόσεων, Γενικὴ ἐπιμέλεια τῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Τερέως Ἰωάννου Κ. Διώτι, Αθήναι, 1987.

Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος ΑΗ', (εἰς τὰ Θεοφάνια), PG 36, 313B.

Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τὸν Ἡσαΐαν Ὀμιλία, PG 56, 135A.

Литература на српском језику

Аврамовић, Сима 2009, *Rhetorike Technē*, Службени гласник, Београд.

Доментијан 1988, *Живот Светога Саве и живот Светога Симеона*, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.

Јевтић, Атанасије 2004, *Богословље Светога Саве*, Манастир Тврдош, братство Св. Симеона Мироточивог, Требиње.

16 Ἰωάννης Χρυσόστομος PG 56, 135A.

17 Доментијан 1988, 189.

18 Исто.

19 Исто.

Милаш, Никодим 1896, Правила Православне Цркве са тумачењима, Наклада књижаре А. Пајевића, Нови Сад, репринт, Истина: Издавачка установа Епархије Далматинске, Београд-Шибеник, 2004.

Фундулис, Јован 2010, Омилитика-црквено проповедништво, Епархија Жичка, Краљево.

http://pouke.org/upload/fajlovi/knjige/nove/Sabrani_spisi_Sv_Save.pdf

WORSHIPPING ASPECTS OF SAINT SAVA'S TRADITION

The work of Saint Sava is mainly reduced to his rhetorical capacities. Rhetoric in the Christian sense of the word implies much deeper truths of existence that can be recognised only in the ecclesiastical approach to the overall reality. Biblical literary symbolism reveals the reality around us as a liturgical-symbolic reality using the language of the Holy Spirit. Domentian points precisely to such, deeply ecclesiastical ethos that Saint Sava spoke in. The Biblical manner of his speeches tells us of the horrific seriousness of man's existence that he is more often than not unaware of. For this reason, insisting on the ecclesiastical ethos as the corner stone of existence is the most important moment of our lives. According to the testimony of his contemporary Domentian, Saint Sava sees the significance of the gospel method of rhetoric, which God has given him because of his love of the Church, which also meant monastic purity and constant endeavour. The words of Saint Sava are christological words, and in their Christian meaning, they are primarily a sermon of an apostolic legendary character. The Orthodox Church's official symbolism is the bearer of the deepest ontological and gnoseological dimensions of man and the world. By its priority, the liturgical symbolism of the Orthodox Church shapes the Christian understanding of the world and exudes the inner unity of various dimensions of divine revelation. It is clear from Domentius' testimony that Saint Sava inherited this kind of seeing the world where one lives for the Age to Come, starting the future life from this life.